

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију
и рехабилитацију

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП

Методе процене у специјалној едукацији и рехабилитацији

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд
2018.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„МЕТОДЕ ПРОЦЕНЕ У СПЕЦИЈАЛНОЈ ЕДУКАЦИЈИ И
РЕХАБИЛИТАЦИЈИ”**

Београд, 24. децембар 2018.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2018.

„МЕТОДЕ ПРОЦЕНЕ У СПЕЦИЈАЛНОЈ ЕДУКАЦИЈИ И РЕХАБИЛИТАЦИЈИ”
ЗБОРНИК РАДОВА

научни скуп националног значаја
Београд, 24. децембар 2018.

Издавач:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.fasper.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Миле Вуковић

Уредник:

Проф. др Гордана Одовић

Рецензенти:

Проф. др Драгана Маћеша-Петровић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Проф. др Весна Жигић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Проф. др Јасна Хрнчић, Факултет политичких наука – Универзитета у Београду

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Штампа омота и нарезивање ЦД

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)

Зборник радова је публикован у електронском облику – ЦД

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-120-4

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну
едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 13.12.2018. године,
Одлуком бр. 3/157 од 14.12.2018. године, усвојило је рецензије рукописа
Зборника радова „МЕТОДЕ ПРОЦЕНЕ У СПЕЦИЈАЛНОЈ ЕДУКАЦИЈИ И РЕХАБИЛИТАЦИЈИ”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „МЕТОДЕ ПРОЦЕНЕ У СПЕЦИЈАЛНОЈ
ЕДУКАЦИЈИ И РЕХАБИЛИТАЦИЈИ” чију реализацију је сопственим средствима
подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

НАПРЕДАК У ПРОЦЕНИ РИЗИКА НАСИЉА У ФУНКЦИЈИ ПЕНАЛНЕ ПРАКСЕ*

Горан ЈОВАНИЋ, Весна ЖУНИЋ-ПАВЛОВИЋ, Вера ПЕТРОВИЋ

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Апстракт

Процена ризика насилног понашања има значаја у судском поступку опредељивања за изрицање затворске, односно алтернативне казне, а у пеналним условима приликом примарне класификације, сачињавања програма поступања, у одређивању нивоа изолације и сегрегације унутар затвора, током евалуационих поступака и коначно у опредељењу да ли препоручити условни отпуст конкретном осуђеном, с обзиром на могућност поновног угрожавања других по изласку на слободу. Првобитне процене ризика насиља код осуђених сачињаване су од стране психолога и психијатара, али се током осамдесетих година XX века показало да су поуздане само у трећини случајева. Деведесете године прошлог века донеле су напредак у техникама процене, тако да је поузданост процене краткорочног ризика порасла на једну половину, док се код дугорочних процена, поузданост задржала на трећини тачних прогноза. Временом су усавршавани инструменти процене насилног понашања до актуелно високог нивоа прецизности, преко 80% тачних прогноза.

Кључне речи: *процена ризика, насиље, инструменти, осуђени, затвор*

ПРВОБИТНЕ ПРОЦЕНЕ РИЗИКА НАСИЉА

Вишедеценијска доминација стручњака из области психологије и психијатрије, који су најчешће били примарни носиоци послова процене ризика, нарочито у случајевима кумулације менталних поремећаја и криминалног понашања, није резултирала очекиваном тачношћу предикције понављања кривичних дела. Постоје извештаји (Monahan, Brodsky & Shan, 1981) да је само трећина таквих процена

била поуздана. Оваква, релативно лоша предиктивност процене није ишла у прилог потреби да се стручњаци у затворима оријентишу и опредељују приликом класификације осуђених, премештаја у тип третмана са мање или више погодности или у процесу давања сугестија суду поводом молбе осуђеног за условни отпуст.

Нешто оптимистичнију процену даје Ото (Otto, 1992), уз запажање да је дошло до промене и напретка у техникама процене, што је повећало тачност процена код

* Рад је настао као резултат истраживања на пројектима „Социјална партиципација особа са интелектуалном ометеношћу“ (Бр. 179017) и „Криминал у Србији: феноменологија, ризици и могућности социјалне интервенције“ (Бр. 47011), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

краткорочног ризика на половину, али је остала и даље на трећини, када је реч о дугорочним проценама рецидивизма.

Даљи процес промена у процени ризика, кретао се у смислу измене појмова, тако да се уместо предвиђања насиља почело говорити о процени ризика (Monahan & Steadman, 1994). У том склопу појмовних прилагођавања, фактори ризика су означени као променљиве варијабле, повезане са настанком проблематичног (насилног) понашања, које утичу на његово јављање, док су заштитни фактори схваћени као индивидуалне и срединске карактеристике које смањују могућност појаве насиља.

Ниво ризика је означен као вероватноћа да дође до испољавања насилног понашања (Dvoskin & Neillbrun, 2001). Уважена је емпиријска потврда повезаности различитих варијабли повезаних са насилним понашањем, којима је додељен статус ризичних фактора. Индивидуални фактори се састоје од демографских променљивих, индивидуалних особина и способности разумевања. Историјски фактори ризика се односе на претходна искуства и догађаје који могу изазвати агресивно понашање код особе (запослење, породица, раније болничко лечење, криминалне активности или агесија). Додатни фактори ризика се односе на окружење које може изазвати агресивно понашање као што су утицаји глобалног друштва, локалне заједнице и сл. Клинички фактори ризика прате ток менталног, односно емоционалног поремећаја у понашању који може постати ризичан (Monahan & Steadman, 1994).

Изучавајући карактеристике насилних преступника са менталним обољењима, група аутора (Harris, Rice & Quinsey, 1993) је идентификовала дванаест фактора рецидивизма насилног криминалитета

као што су: одвајање од родитеља пре шеснаесте године живота; време отварања кривичног досијеа; присуство психопатије; виктимизованост починиоца; присуство схизофреније; незаснивање брачног односа; проблеми у школовању током основне школе; конзумација алкохолних пића; присуство поремећаја личности; напади на особе женског пола; вршење отмице и опозвани условни отпусти (Harris, Rice & Quinsey, 1993). Подаци овог истраживања коришћени су за развој Водича за процену ризика насиља (The Violent Risk Appraisal Guide - VRAG), који се према наводима Рајса и Хариса (Rice & Harris, 1997) може успешно примењивати на мушкарце у затвору, осуђене за насилна кривична дела. Након унакрсних провера, извршене су модификације и допуне инструмента, како би се прилагодио испитивању осуђених за сексуалне преступе, а тако модификован инструмент добија назив Водич за процену ризика код сексуалних осуђеника (SORAG - Sexual Offender Risk Appraisal Guide). Основни квалитет овог инструмента је и чинилац његове ограничености употребе, јер се не може примењивати и генерализовати на осуђене који немају историју насиља у свом понашању. Додатно, примењује се у сврху предикције насиља након отпуста из затвора у заједницу, док није меродаван за предвиђање насиља током боравка у затвору (Heilbrun & Kramer, 2001).

Испитивањем рецидивизма код ментално оболелих преступника бавила се такође и група канадских аутора (Bonta, Law & Hanson, 1998) која се фокусира на анализу разлика у факторима рецидивизма насилних и ненасилних преступника. Резултати до којих су дошли указали су да је кључни фактор рецидивизма код обе испитиване групе осуђених

эквивалентан. Криминална прошлост се код обе групе истакла као доминантан фактор, док су клиничке варијабле показале најнижу повезаност са рецидивизмом. Уз криминалну прошлост, јаку повезаност показале су варијабле чињења кривичних дела у ранијем узрасту и асоцијална личност преступника. Ови резултати усмерили су наведене истраживаче да препоруче коришћење истих варијабли код процене ризика рецидивизма и код ментално оболелих преступника и код преступника који нису ментално оболели (Bonta, Law & Hanson, 1998). Међутим, резултати истраживања у области насилног рецидивизма, показују извесну неконзистентност, јер се према шведској студији, вршеној на популацији осуђених Швеђана (Grann, Langstrom, Tengstrom & Kullgren, 1999), као најснажнији фактор ризика насилног рецидивизма показала психопатија.

Фактори ризика за појаву насилног понашања у институционалним, затворским условима, испитивани су од стране Ванга и Дајмонда (Wang & Diamond, 1999). У фокусу истраживања били су ментално болесни мушки осуђеници, а испитивање је указало да љутња, антисоцијална личност и импулсивност представљају јаке предикторе унутарзатворске вербалне и физичке агресије. Актуелно кривично дело због којег су испитаници осуђени, није имало предиктивну значајност за институционално насиље. Стога су аутори студије (Wang & Diamond, 1999) сугерисали да љутњу, антисоцијалну личност и импулсивног код осуђених ментално болесних мушкараца треба узети као релевантне динамичке факторе за процену ризика институционалног насиља међу осуђенима. Вредност ових закључака показала се током процеса затворске класификације

осуђених и у планирању програма третмана током пеналне рехабилитације.

МОДИФИКАЦИЈЕ У ПРОЦЕНИ РИЗИКА НАСИЉА У НОВИЈЕ ВРЕМЕ

Промене на плану процене ризика рецидивизма, пратиле су неминовно и криминалнополитичка одређења држава, које су све више померале фокус активности са третмана са осуђеним, са ресоцијализације ка менаџменту ризика. Тако се и подела процене ризика усмеравала на предвиђање које фокусира истинитост коначне прогнозе и на менаџмент у циљу смањења ризика (Heilbrun, 1997).

Оба модела користе динамичке факторе ризика, који су променљиви након планиране интервенције (третман или надзор) или контроле ситуације (приступ оружју, сређивање животних процеса и ситуација и сл.). Међутим, само модел Модел предвиђања садржи и статичке факторе ризика, који се не могу мењати након планираних интервенција (Heilbrun, 1997).

Статички фактори ризика подразумевају неке личне особине (старост или пол) односно одређене врсте поремећаја, као што су психопатија или ментална недовољна развијеност. Модификације у појмовном и акционом смислу одразиле су се на квалитетнију праксу процене у затворским условима. Одлуке које се доносе у том процесу могу бити прогностичке или управљачке, што зависи од контекста у ком се доносе.

Соковић (2011) се критички односи према том процесу стварања „нове психологије“ која у први план ставља концепт ризика и вероватноће и која није заинтересована за узроке криминалитета, колико је заинтересована за контролу криминалитета (Соковић, 2011).

Појмовне и акционе модификације одразиле су се и на затворску праксу, у смислу формирања група осуђених према нивоу ризика. Предложена је и најчешће се примењује класификација осуђених према категоријама ризика (низак, средњи, висок и веома висок). Иако су знања и компетенције затворских стручњака у области процене ризика насиља напредовале, запажа се и даље присутна тенденција да се предикција насиља најчешће базира на интуицији процењивача, па се стога и препоручује категорисање осуђених према категоријама ризика, чиме се тежи објективизацији процене (Monahan, 1996).

Усавршавање инструмената процене и повећање фонда знања стручњака који врше процену ризика рецидивизма општег и насилног криминалитета, довели су до међусобне интеракције истраживача и практичара, у којој су настајали новији инструменти процене, искушавани у затворској пракси и на основу новостечених знања, повратно су даване препоруке за даљи развој инструмената, ради отклањања уочених мањкавости. Новостечена сазнања о факторима ризика рецидивизма имала су утицај на циљну специјализацију, па су се тако појавили инструменти намењени процени ужег круга преступника, као што су сексуални, насилни или ментално оболели.

Настојања да се усаврше инструменти процене за посебне категорије преступника, делимично су условљена чињеницом да насилна кривична дела, као на пример сексуална, остављају озбиљне последице по жртву, породицу жртве и друштвену заједницу, тако да је према њима повећана пажња јавности, што се неретко одражава и на законодавство, које таквим преступима и њиховим актерима посвећује посебну пажњу (Baldwin, 2015). Постоје тврдње

да је узнемиреност јавности вероватно претерана, јер је свега 1% становништва у Сједињеним Америчким Државама (САД) одговорно за 63% осуда за насилни криминал (Falk et al., 2014). Насупрот ове констатације која као да настоји умирити јавност, стоји податак изнет на статистичком сајту (Statista, 2018), где је приказан пресек стања за јул месец 2017. године, који указује да је 1% становништва САД на извршењу затворске казне.

Посебну пажњу привлаче званични подаци о рецидивизму осуђених, отпуштених из америчких затвора (Alper, Durose & Markman, 2018). Ти подаци показују да је више од четири петине (83%) отпуштених на слободу из државних затвора из 30 земаља чланица САД у 2005. години, ухапшено најмање једном током девет година након пуштања на слободу. Скоро половина (44%) осуђених, који су отпуштени током 2005. године, ухапшено је најмање једном током првих годину дана након отпуштања. Сваки трећи (34%) је ухапшен током трећег дана након отпуштања. Четвртина (24%) је ухапшена током девете године. Преосталих 17% нису били ухапшени после отпуста, током периода праћења од девет година (Alper, Durose & Markman, 2018).

Приликом сагледавања статистичких показатеља званичних државних органа, ваља имати на уму да евидентиране стопе рецидивизма нису реални показатељи, нарочито када се ради о специфичним категоријама преступника. Рајс, Кинси и Харис (Rice, Quinsey, & Harris, 1991) су одавно указивали да се подцењује рецидивизам сексуалних преступника, услед непријављивања те врсте насилног криминалитета.

Сличан став износе и савременији аутори (Lowe & Rogers, 2017), напомињући

да су разматрања о рецидивизму заснована само на евидентираним криминалитету и преступницима који су били обухваћени кривичноправним санкционисањем. Лоу и Роџерс (2017) анализирају податке о учесталости сексуалног насиља који показују да број жена који пријављује виктимизацију, варира од 5 до 40%, у зависности од врсте истраживања. Када је у питању сексуално насиље које се пријави полицији, према извештају америчког Федералног истражног биороа (FBI), пријави се само један од десет извршених преступа (Lowe & Rogers, 2017).

Отуда и наглашена потреба да се константно побољшава инструментаријум за процену ризика рецидивизма, нарочито када се ради о насилном криминалитету. Затворска казна не представља увек и једини начин лишавања и ограничавања права осуђених, јер се код појединих категорија преступника, реакција државе проширује и на време након извршења и изласка на слободу.

Осим процене ризика рецидивизма, уводе се и посебни регистри потенцијално опасних преступника, контролише се њихово кретање на слободи, врши се забрана обављања послова који би могли провоцирати поновни преступ, јавности се омогућава увид у постпенално бора виште и кретање бившег осуђеног сексуалног преступника, а у неким случајевима се врши и електронски надзор њиховог кретања.

Озбиљност кривичноправне реакције и мера које задиру у права појединца на дуже време, још више истичу нужност квалитетне процене врсте и интензитета ризика рецидивизма у сваком конкретном случају (Јованић и Жунић-Павловић, 2018).

Наведене чињенице утицале су на усмеравање напора ка побољшању инструмената процене ризика рецидивизма, што је, с једне стране довело до побољшања предиктивних карактеристика инструмената, а с друге стране до уочавања потребе дубљег проучавања посебних категорија преступника. Вршене су специјализације инструмената, па су тако конструисани инструменти процене ризика за сексуалне злостављаче деце, интернет-злостављаче, породичне насилнике, психопате и друге специфичне категорије преступника. Паралелно са побољшањима ове врсте инструмената, вршено је и усавршавање мерних карактеристика инструмената процене ризика рецидивизма општег типа, намењених генералној осуђеничкој популацији.

Становишта у вези могућности процене ризика рецидивизма у овом веку, могу се сажети ставовима да се будуће криминално понашање може предвидети факторима ризика који се односе на карактеристике личности и животне ситуације.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Откривање ризика у преваленцији будућег криминалног понашања могуће је путем системског испитивања броја и варијетета фактора ризика, односно присутних потреба у датом случају (Жунић-Павловић, 2004). Третман постиже најбоље резултате уколико се усмерава на карактеристике личности и високо-ризичне животне ситуације преступника. Третман ће бити адекватан ако се не односи само на индивидуалне разлике у вероватноћи испољавања криминалног понашања у будућности, већ и ако се примењује на високоризичне случајеве. Фактори ризика су веома индивидуални

па је важно индивидуализовано проучавање високоризичних личних стања, процеса, садржаја, услова и ситуација (Жунић-Павловић, 2004).

Петровић и Јованић (2017) напомињу да данас постоји висок ниво сагласности научника о факторима који доприносе испољавању и одржавању фактора криминалног понашања. Јованић и Жунић-Павловић (2018) истичу да се уважавањем фактора ризика рецидивизма омогућава ефикасније планирање и спровођење затворског третмана. Условно отпуштање такође мора бити засновано на емпиријским и теоријским сазнањима о етиолошким факторима криминалног понашања и рецидивизма. Набројани аргументи утицали су и на домицилну пеналну праксу да уведе системску примену инструменталне процене ризика и потреба осуђених. Намера је била да се постигне егзактнија процена осуђених и адекватније планирање и програмирање пеналног третмана. Уједно су и судови добили квалитетније претпоставке за доношење одлуке о условном отпусту, што у крајњем исходу треба да се одрази на квалитетнију заштиту друштва од рецидивизма (Јованић и Жунић-Павловић, 2018).

ЛИТЕРАТУРА

- Alper, M., Durose, M. R., & Markman, J. (2018). *2018 Update on Prisoner Recidivism: A 9-Year Follow-up Period (2005-2014)*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics. Available from: <https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=pbdetail&iid=6266>
- Baldwin, K. (2015). *Sex Offender Risk Assessment*. U.S. Department of Justice Office of Justice Programs, Office of Sex Offender Sentencing, Monitoring, Apprehending, Registering, and Tracking, 2015. Available from: <https://www.smart.gov/pdfs/SexOffenderRiskAssessment.pdf>
- Bonta, J., Law, M., & Hanson, K. (1998). The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 123, 123-142.
- Dvoskin, J. A., & Heilbrun, K. (2001). Risk assessment and release decision-making: Toward resolving the great debate. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 29, 6-10.
- Falk, Ö., Wallinius, M., Lundström, S., Frisell, T., Anckarsäter, H., & Kerekes, N. (2014). The 1% of the population accountable for 63% of all violent crime convictions. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 49(4), 559-571. doi: 10.1007/s00127-013-0783-y.
- Grann, M., Langstrom, N., Tengstrom, A., & Kullgren, G. (1999). Psychopathy (PCL-R) predicts violent recidivism among criminal offenders with personality disorders in Sweden. *Law and Human Behavior*, 23, 205-217.
- Harris, G. T., Rice, M. E., & Quinsey, V. L. (1993). Violent recidivism of mentally disordered offenders: The development of a statistical prediction instrument. *Criminal Justice and Behavior*, 20, 315-335.
- Heilbrun, K. (1997). Prediction vs. management models relevant to risk assessment: The importance of legal decision-making context. *Law and Human Behavior*, 21, 347-359.
- Heilbrun, K., & Kramer, G. M. (2001). Update on risk assessment in mentally disordered populations. *Journal of forensic psychology practice*, 1(2), 55-63.
- Јованић, Г., и Жунић-Павловић, В. (2018). Примена принципа ризика, потреба и респонзивности у пеналном третману сексуалних преступника. У: О. Вујовић (ур.), *Зборник радова научног скупа са међународним учешћем „Универзално и особено у праву « Том II, Косовска*

- Митровица, 18.05.2018. (стр. 115-138). Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.
- Lowe, M., & Rogers, P. (2017). The scope of male rape: A selective review of research, policy and practice. *Aggression and Violent Behavior, 35*, 38-43. doi: 10.1016/j.avb.2017.06.007.
- Monahan, J., Brodsky, S. L., & Shan, S. A. (1981). *Predicting violent behavior: An assessment of clinical techniques* (pp. 23-26). Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Monahan, J., & Steadman, H.J. (1994). *Violence and mental disorder: Developments in risk assessment*. Chicago: University of Chicago Press.
- Monahan, J. (1996). Violence prediction: The last 20 years and the next 20 years. *Criminal Justice and Behavior, 23*, 107-120.
- Otto, R.K. (1992). The prediction of dangerous behavior: A review and analysis of "second generation" research. *Forensic Reports, 5*, 103-134.
- Петровић, В., и Јованић, Г. (2017). Додела условног отпуста и фактори ризика рецидивизма. *Зборник Института за криминологику и социологију истраживања, 36(2)*, 45-60.
- Rice, M., & Harris, G. (1997). Cross-validation and extension of the Violence Risk Appraisal Guide for child molesters and rapists. *Law and Human Behavior, 21*, 231-241.
- Rice, M. E., Quinsey, V. L., & Harris, G. T. (1991). Sexual recidivism among child molesters released from a maximum security psychiatric institution. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 39*, 381-386.
- Соковић, С. (2011). Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета - карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике. *Crimen, 2(2)*, 212-226.
- The Statistics Portal Statista. (2018). *Countries with the largest number of prisoners, as of July 2017*. Available from: <https://www.statista.com/statistics/262961/countries-with-the-most-prisoners/>.
- Жунић-Павловић, В. (2004). *Евалуација у ресоцијализацију*. Београд: Партедон

ADVANCES IN VIOLENCE RISK ASSESSMENT IN PENAL PRACTICE FUNCTION

**Goran Jovanić, Vesna Žunić-Pavlović,
Vera Petrović**

*University of Belgrade – Faculty of Special
Education and Rehabilitation*

Abstract

Violent behavior risk assessment has its significance in judicial proceedings of choosing between sentencing one to a prison or alternative punishment, whereas in penal conditions its importance lies during the initial classification, treatment program creation, determining the level of isolation and segregation within the prison, in the course of evaluation procedures and finally in decision making process of whether a convict should be sent on parole when possibility of repeated threat to others after the release is taken into account. The original violent behavior risk assessments in convicts used to be conducted by psychologists and psychiatrists; however, they were shown to be reliable only in the third of the cases in the eighties. The nineties brought upon advancements in the assessment techniques, thus the short-term risk reliability levels rose to a half of the cases, even though it remained at the level of a third of the correct prognosis in long term assessments. In time, violent behavior risk assessment instruments have been improved to the currently high precision levels of over 80% of accurate assessments.

Key words: *risk assessment, violence, instruments, convicts*